

УДК 371.134:364

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Повідайчик О.С.

Ужгородський національний університет

У статті проаналізовано основні етапи становлення системи соціальної роботи як дослідницької професії в зарубіжних країнах. Визначено особливості формування готовності майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької роботи у вищих навчальних закладах на різних етапах. Перший етап охарактеризовано як період становлення соціальної роботи як професії, другий – розвиток системи професійної підготовки соціальних працівників і уніфікація вимог до неї, третій етап відзначається визнанням дослідницької складової обов'язковим компонентом професійної підготовки соціальних працівників. Визначено низку характерних тенденцій зарубіжного досвіду підготовки соціальних працівників до дослідницької діяльності на сучасному етапі. Основними з них є: забезпечення фундаменталізації професійної підготовки, залучення до викладацької діяльності висококваліфікованих фахівців, максимальне наближення змісту навчальних дисциплін до потреб практики.

Ключові слова: етапи становлення соціальної роботи, науково-дослідницька діяльність, готовність до науково-дослідницької роботи, зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників, навчальні програми.

Постановка проблеми. Характерною особливістю останніх десятиліть в нашій країні, поряд з корінними перетвореннями в соціально-економічній та політичній сферах, є розвиток соціальної роботи як нового виду професійної діяльності, покликаної забезпечувати зростання якості життя людей. Водночас аналіз становлення вітчизняної системи соціальної роботи та підготовки фахівців засвідчує, що вона може розвиватися тільки за умови здійснення дослідницької роботи та вироблення нових знань, які формують наукове підґрунтя професії.

Одним із напрямів удосконалення системи професійної підготовки соціальних працівників до здійснення науково-дослідницької роботи (НДР) є звернення до зарубіжного досвіду та інновацій у цій сфері і використання прогресивних ідей у вітчизняному освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж останніх років науковці активно розробляють теоретико-методологічні аспекти соціальної роботи як наукової теорії і професійної діяльності (А. Абботт, М. Болдуїн, І. Зверева, А. Капська, Д. Крамер, М. Лукашевич, У. Лоренц, Н. Максимова, М. Пейн, Ф. Родрігес, С. Шардлоу та ін.). Проблеми професійної підготовки соціальних працівників досліджують О. Безпалько, О. Бартош, Л. Віннікова, П. Гусак, М. Доел, Ч. Застору, О. Карпенко, І. Ковчина, Л. Міщик, В. Поліщук, Б. Шиффер та ін. Разом з тим, вивчення історико-педагогічної літератури, присвяченої становленню соціальної роботи в США, Великобританії, Німеччині, Швеції та інших країнах засвідчує, що та роль, яка відводиться дослідницькій складовій професії і, відповідно, рівню підготовки фахівців, варіюється в розрізі країн і залежить від традицій соціальної допомоги, особливостей професійної підготовки соціальних працівників.

Метою статті є вивчення проблеми становлення системи соціальної роботи як дослідницької професії і особливостей формування готовності майбутніх соціальних працівників до НДР у вищих навчальних закладах зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи результати досліджень С. Бісма-

на, Т. Дьячек, А. Козлова, М. Пейна, В. Поліщук, Х. Сведнера, В. Фірсова, Т. О'Хара, Є. Холостової, Т. Шаніна та ін., можна виокремити три основні етапи становлення соціальної роботи як дослідницької професії та підготовки майбутніх соціальних працівників до реалізації дослідницької функції в системі вищої професійної освіти зарубіжних країн:

– I етап (кінець XIX – початок XX ст.) – становлення соціальної роботи як професії;

– II етап (середина 30-х – середина 60-х років XX ст.) – розвиток системи професійної підготовки соціальних працівників і уніфікація вимог до неї;

– III етап (середина 60-х рр. XX ст. – до теперішнього часу) – визнання дослідницької складової обов'язковим компонентом професійної підготовки соціальних працівників і закріплення цього статусу в нормативних документах (стандартах, навчальних планах і програмах, вимогах до рівня дослідницької підготовки випускників).

Розглянемо більш детально визначені етапи.

I етап (становлення соціальної роботи як професії). Аналіз наукових джерел з історії розвитку соціальної роботи та її дослідницької складової засвідчує, що потреба в оволодінні навичками НДР усвідомлювалася соціальними працівниками зарубіжних країн в міру становлення професії [1]. Вчені Р. Баркер, Дж. Грей, Б. Джонсон, М. Пейн та ін., які досліджують історичні аспекти становлення соціальної роботи, зазначають, що перші спроби організації незначних досліджень і використання їхніх результатів у процесі надання різноманітних послуг відбувалися починаючи з кінця XIX століття, тобто в період становлення професійної соціальної роботи. В цей же час окремі функції соціальної допомоги та підтримки деяких категорій населення почали здійснюватися волонтерами (недержавними фондами, асоціаціями) в рамках світської і конфесійної благодійності [2]. Основні напрямки їхньої діяльності полягали у наданні допомоги мігрантам, дітям-сиротам, представникам національних меншин, малозабезпеченим тощо.

Поступово, в умовах розвитку професійної соціальної роботи і активізації волонтерської діяль-

ності (у США, Великобританії), виникла нагальна потреба підвищення ефективності надання соціальних послуг шляхом застосування елементів дослідницької діяльності. В деяких благодійних організаціях того часу здійснювалися стихійні спроби проводити емпіричні дослідження, результати яких використовувалися в роботі. Прикладом є діяльність руху «дружніх візитерів», які з'ясовували умови проживання окремих людей або сімей, що перебувають у стані бідності, використовуючи при цьому деякі елементи емпіричних досліджень (бесіди, спостереження, опитування та ін.). З часом для проведення таких досліджень на допомогу волонтерам були розроблені спеціальні посібники-рекомендації з викладом основних правил вивчення сімей, описом методики проведення опитувань. Окрім якісного вивчення і описання соціальних проблем використовувалися й деякі кількісні методи. Наприклад, проводилися підрахунки чисельності бідних, одиноких і старих людей, матерів-одиначок, інвалідів та ін. Здійснювалися певні оцінки потреб у продуктах харчування, одязі, предметах домашнього вжитку і засобах гігієни [2; 3; 4].

Особливу роль у розвиток досліджень у галузі соціальної роботи внесли представники руху сетльментів. Як і члени інших благодійних організацій, вони намагалися використовувати певні теоретичні засади для розробки стратегій, які б максимально підвищували ефективність їхньої діяльності. Зокрема, вона базувалася на концепції, умовно названій «Три Р»: дослідження (research), реформа (reform), проживання за місцем роботи (residence). Представники руху сетльментів визнавали науковий підхід до вивчення проблеми бідних в цілому, а не становища окремої знедоленої людини. Дослідження надавали інформацію про економічну, політичну і соціальну ситуації в робочих районах індустріальних центрів. Як наслідок – результати їхніх досліджень свідчили про системний, а не індивідуальний характер проблеми бідності.

Прикладом такого дослідження є наукова робота, ініційована С. Вортоном із сетльменту Філадельфійського Коледжу і реалізована афроамериканцем В. Дюбойсом. Оpubлікована в 1897 р. праця «Філадельфійський негр: соціальне дослідження» стала першою спробою засвідчити важке становище афроамериканців. У ній також вказувалося на структурний характер соціальних проблем найбідніших верств суспільства. Були здійснені й інші дослідження, які отримали загальнонаціональний резонанс. Зокрема, «Карти і документи Хулл Хаус» (1895 р.) – це дослідження було присвячено вивченню стану мігрантів у Чикаго і виявило їхні основні соціально-економічні проблеми. У 1898 р. в Бостоні Р. Вудсом була опублікована робота «Миська пустеля», яка також фокусувалася на проблемах мігрантів та їхній бідності [5].

Отримані під час досліджень дані стали потужним аргументом впливу на владу і громадськість. Ці результати наукових розвідок сприяли також залученню значних фінансових коштів на організацію притулків, ідалень, різних соціальних служб для дітей і молоді.

В 1928 р. на Мілфордській конференції соціальних працівників у США було проголошено

три основні дослідницькі складові практики соціальної роботи: 1) розуміння і визнання філософських основ, які визначають мету, етику і особливості дослідницького підходу в соціальній практиці; 2) всебічне вивчення з використанням наукових методів соціальних проблем клієнта і тільки після цього – вибір відповідного виду допомоги; 3) дослідження індивідуальних особливостей клієнтів і розвиток професії через узагальнення проблемних ситуацій, вибудовування їх типологій і т.д., але за умови адекватного поєднання наукового підходу і накопиченого досвіду [1].

Таким чином, в процесі становлення професії соціальної роботи в зарубіжних країнах дослідницька складова набувала все більшого значення, а це в свою чергу зумовлювало необхідність цілеспрямованого навчання майбутніх соціальних працівників методам і засобам дослідницької діяльності. При цьому, під науково-дослідницькою роботою соціальних працівників будемо розуміти особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, який виникає в результаті функціонування індивідуальних механізмів пошукової активності і передбачає самостійне дослідження, спрямоване на теоретичне й експериментальне вивчення явищ і процесів, обґрунтування фактів, виявлення закономірностей за допомогою наукових методів пізнання [6].

II етап (розвиток системи професійної підготовки соціальних працівників і уніфікація вимог до неї).

У багатьох європейських країнах підготовка соціальних працівників почала організовуватися вже з на межі XIX – XX ст. Так, однією з перших шкіл соціальної роботи був заклад, заснований у 1896 р. у Великобританії під патронажем Товариства благодійних організацій. До 1903 р. це Товариство відкрило Школу соціології, яка в 1912 р. була трансформована в Департамент соціальних наук і управління (після об'єднання з Лондонською Школою економіки) [7, с. 6]. До початку Першої світової війни курси і школи соціальної роботи функціонували в Австрії, Франції, Німеччині, Швеції, Великобританії, Нідерландах, Швейцарії. Однак, як зазначають Х. Сведнер і Т. Шанін, масове відкриття навчальних програм підготовки соціальних працівників відноситься до міжвоєнного періоду, коли географія їхньої професійної освіти значно розширилася. Зокрема, курсове навчання поширилося на Бельгію, Данію, Ірландію, Італію, Норвегію, Фінляндію. В цей час в країнах Західної Європи і США відбувався не тільки розвиток сфери освітніх послуг, але також розширювався перелік спеціалізацій, за якими здійснювалася підготовка соціальних працівників. Зміст навчальних програм відзначався вираженням практико-орієнтованим характером і переважно був сконцентрований на формування практичних навичок роботи з різними групами клієнтів. Більшість шкіл соціальної роботи поєднували в навчальному процесі теоретичну і практичну підготовку студентів. Перша передбачала вивчення окремих розділів соціології, психології, філософії, політології та ін. і здійснювалася на базі навчального закладу. Друга, яка називалася «польовою практикою», організовувалася в різних соціальних агентствах [8].

До середини 30-х рр. XX ст. науково-пізнавальна діяльність у практичній соціальній роботі зводилася до незначної кількості випадків вивчення соціальних проблем і носила фрагментарний характер. Однак, в цей період почали відбуватися зміни, які передбачали включення елементів дослідницької підготовки в навчальний процес соціальних працівників. Зокрема, Асоціація шкіл соціальної роботи США розробила першу навчальну програму, яка передбачала включення низки дисциплін, обов'язкових у процесі професійної підготовки фахівців соціальної роботи. З цього часу в навчальні програми починають включатися й дослідницькі курси.

На III етапі (починаючи з середини XX ст.) відбувається визнання дослідницької складової обов'язковим компонентом професійної підготовки соціальних працівників і формування відповідних нормативних документів – стандартів, навчальних планів і програм, вимог до рівня дослідницької підготовки випускників).

Визначальним чинником, що зумовив зміну вимог до професійної, а отже, й дослідницької підготовки соціальних працівників цього періоду, стало економічне зростання низки європейських країн і США. Основною ціллю соціальної роботи в цих країнах стало забезпечення загального благополуччя («welfare state»), що спричинило трансформаційні процеси в сфері соціальної освіти. Визнання ідеї соціального благополуччя як державної політики ініціювало нові стимули розвитку соціальної роботи, оскільки в «державі загального благополуччя» такі складові соціальної сфери, як охорона здоров'я, доступна освіта, наявність житла, широкий спектр особистих соціальних послуг стали розглядатися невід'ємним правом людини.

Оскільки зміст і позиції системи професійної підготовки соціальних працівників, будучи по-

хідними від економіки і політики держави, завжди відображають соціоекономічні й політичні контексти, в яких вони розвиваються, то для задоволення підвищеного запиту на соціальні послуги вже з середини 60-х років в США і країнах Західної Європи виникла нагальна потреба у фахівцях соціальної роботи різних спеціалізацій. Це, в свою чергу, сприяло певному переформатуванню навчальних програм підготовки фахівців. З цього часу відбувається поступове посилення уваги і уніфікація вимог до шкіл соціальної роботи, більш чітко опрацьовується зміст освіти, в навчальні програми вводяться курси, спрямовані на дослідницьку підготовку майбутніх соціальних працівників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до дослідницької діяльності за рубежем в історичному аспекті дозволяє виокремити низку характерних для неї тенденцій, які можуть бути адаптовані у вітчизняній практиці: забезпечення фундаменталізації фахової підготовки, що виражається, зокрема, в посиленні наукового базису професії шляхом включення в навчальні програми значного обсягу теоретичних дисциплін; залучення до викладацької діяльності висококваліфікованих науковців, безпосередньо включених у дослідницький процес; максимальне наближення навчальних дисциплін до потреб суспільства, що реалізується шляхом введення в плани підготовки соціальних працівників значної за обсягом навчальної практики в соціальних агентствах, які забезпечують «дослідницький простір» для роботи студентів. Перспективою подальших досліджень вбачаємо поглиблене вивчення зарубіжного досвіду використання форм, методів і засобів підготовки майбутніх соціальних працівників до НДР і шляхи адаптації кращих ідей у вітчизняному освітньому просторі.

Список літератури:

1. Дьячек Т.П. Традиции исследования в социальной работе: опыт зарубежных стран: Учеб.-метод. пособие / Т.П. Дьячек. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2000. – 147 с.
2. Jansson B.S. The reluctant welfare state: a history of American social welfare policies. 2nd ed / B.S. Jansson. – Pacific Grove, California. – 1993. – 371 p.
3. Gray J. Learning for Transfer – the Special Case of Practicing Social Work in Different Countries / J. Gray // Issues in Social Work Education. – 1986. – № 5(2). – P. 145–149.
4. Cournoyer B. The Social Work Skills Workbook / B. Cournoyer. – Albany, Brooks. Cole Company, 1996. – 444 p.
5. Энциклопедия социальной работы: В 3 т. – Т. 2. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1993. – 454 с.
6. Повідайчик О.С. Функції науково-дослідницької діяльності в системі соціальної роботи / О.С. Повідайчик // Науковий вісник УжНУ. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – Вип. 2 (39). – 2016. – С. 180–183.
7. Мандей Б. Обучение социальной работе в Великобритании и Северной Ирландии. Сер. «Социальная педагогика и социальная работа за рубежом» / Б. Мандей. – Вып. 2. – М.: АСОПиР, Центр соц. педагогики и соц. работы, «Социновация». – 1991. – 76 с.
8. Roysse D., Dhooper S., Rompf E. Field Instruction: A Guide For Social Work Students. 3-d ed. / D. Roysse, S. Dhooper, E. Rompf. – Addison Wesley Longman, 1999. – 150 p.

Повидайчик О.С.

Ужгородский национальный университет

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация

В статье проанализированы основные этапы становления системы социальной работы как исследовательской профессии в зарубежных странах. Определены особенности формирования готовности будущих социальных работников к научно-исследовательской работе в высших учебных заведениях на разных этапах. Первый этап охарактеризован как период становления социальной работы как профессии, на втором этапе происходило развитие системы профессиональной подготовки социальных работников и унификация требований к ней, третий этап отмечается признанием исследовательской составляющей обязательным компонентом профессиональной подготовки социальных работников. Определен ряд характерных тенденций зарубежного опыта подготовки социальных работников к исследовательской деятельности на современном этапе. Основными из них являются: обеспечение фундаментализации профессиональной подготовки, привлечения к преподавательской деятельности высококвалифицированных ученых, максимальное приближение содержания учебных дисциплин к потребностям практики.

Ключевые слова: этапы становления социальной работы, научно-исследовательская деятельность, готовность к научно-исследовательской работе, зарубежный опыт подготовки социальных работников, учебные программы.

Povidaychuk O.S.

Uzhgorod National University

FOREIGN EXPERIENCE OF SCIENCE AND RESEARCH PREPARATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Summary

The article deals with the main stages of development of social work as a research profession in foreign countries. In the article there are determined the features of formation of readiness of future social workers to scientific and research work in the institutions of higher education at various stages. First stage is described as a period of incipience of social work as a profession, the second – as the development of system of professional preparation of social workers and unification of requirements for it, the third stage is marked as recognition of the research component as the mandatory component of the professional training of social workers. There are highlighted a number of relevant trends of foreign experience of preparation of social workers to research work nowadays. The main of them are: ensuring of fundamentalization of professional preparation, involvement into teaching highly skilled professionals, maximum approaching of the content of training courses to the needs of the practice.

Keywords: stages of development of social work, scientific and research work, readiness to scientific and research work, foreign experience of preparation of social workers, educational programs.